

Kritika

könyv könyv könyv könyv könyv könyv könyv könyv könyv könyv könyv könyv könyv könyv könyv könyv

Harkai Vass Éva

Valóban: honnan hozta?

Nagy Zsuzsa: *Szakítok éneket*. Versek. Forum Könyvkiadó, Újvidék–
Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet, Lendva, 2004

A kérdés Nagy Zsuzsa első verseskönyve kötetkezdő versének címében, valamint a vers elején és végén hangzik el: „honnan hozta / szavam / a szél?” (*Honnan hozta*). Valóban: honnan hozta? – kérdezhetnénk hát, több okból is, kérdésünket hol járatlanságunkra, hol épp jártasságunkra, olvasói tapasztalatunkra alapozva. Járatlanságunkra, mert az utóbbi évtized során olyan kevés jelzést, impulzust kaptunk, tudtunk kapni a szlovéniai magyar irodalom, tágabban a szlovéniai magyar kultúra felől.

(Közel)múltunk írja jelenünket – a történelem (a politika?!) írja irodalmunkat. Annak, ami az alig lezárult 20. század utolsó évtizedének elejétől ebben és a körülöttünk levő tágabb térségben zajlott, igazából mostanában érezhető (negatív) kisugárzása, mostanában „érett be” keserű gyümölcse. Az egykori tágasságot beszűkülés váltotta fel, akár területi, akár szellemi értelemben, a nyelvi-kulturális sokszínűség spektrumából színek estek ki (a horvát, a szlovén, a boszniai-muzulmán, a macedón s velük együtt a horvátországi és szlovéniai magyar kultúra színei), s váltak sajátból idegenné, a szellemi tájékozódás országhatárokba és vízumkényszerekbe ütközik. Ami kifelé irányult, most befelé, önmagába fordul, legfeljebb az egykori multikulturalitás maradáikaira hagyatkozhat. Ebben a keretben helyezhető el a szlovéniai magyar irodalom iránti érdeklődés, információ-szerzés akadályoztatottsága, határokba ütközése is. A világháló persze valamennyit old és tágít ezen a kényszerzárlaton, ám a virtualitás sohasem

helyettesít(het)i az életszerű, valószerű megtapasztalás gazdagságát - egy élő irodalmi életet. Ilyen értelemben külön súlya van annak, ha például Bence Lajos személyesen megjelenik a Kanizsai Írótáborban, Halász Alberttel össze lehet futni, például a Magyarságkutató Társaság valamely „idegen” terepen szervezett kongresszusán, vagy például ha Nagy Zsuzsa a Hídban vagy a Kilátóban publikál. A szlovéniai (horvátországi) (magyar és nem magyar) és vajdasági magyar kultúra és irodalom közötti szellemi kapcsolatok véletlen találkozások és gyér intézményes lehetőségek kereteire redukálódtak. Folyóirataik és folyóirataink, könyveik és könyveink nem jutnak el onnan ide és innen oda, rendezvényeik és rendezvényeink nagyjából önköreikben zajlanak. Emiatt dicséretes az újvidéki Forum Könykiadó és a lendvai Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet közös vállalkozása, melynek eredményeként a vajdasági születésű, Škofja Lokán élő Nagy Zsuzsa verseskötete megjelenhetett.

Az előbbiekben említett okok miatt azonban úgy vagyunk kénytelenek olvasni ennek a kötetnek a verseit, hogy édeskeveset tudunk, tudhatunk arról, mi zajlik ma a szlovéniai magyar irodalomban. Járatlanok vagyunk tehát ezen a terepen, nemigen ismerjük térképének rajzolatait, s azt sem tudjuk, tudhatjuk, hogy ezen a virtuális szellemi térképen hol a helye e kötet verseinek.

Ezt az olvasói pozícióinkból eredő, kényszerű járatlanságunkat ugyanakkor egy másfajta jártasság, olvasói tapasztalat ellensúlyozza: az egyetemes magyar irodalom mint tágabb kontextus ismerete. Ha ebben a tágabb kontextusban helyezük el, ha ennek líraanyagába olvassuk bele Nagy Zsuzsa első verseskötetének költeményeit, igencsak meghökkentő következtetésre jutunk. A kortárs magyar líra jobb teljesítményei, vezető szövegei - kánonja - arról győz meg bennünket, hogy a mai magyar versbeszéd cseppet sem abba az irányba halad, amerre Nagy Zsuzsa verseinek felütései vezetnek bennünket. A népdalszerű versbeszéd, egyáltalán a népies regiszterre alapozó költői megszólalás igencsak ritka a mai magyar irodalomban. S itt, ezen a ponton ütközik ki járatlanságunk, információhiányunk a mai szlovéniai magyar irodalmat illetően. Kérdés ugyanis, hogy vajon a(z) eddigi ismereteink szerint) inkább szórtságában, legfeljebb néhány kulturális központ köré, mintsem egy átfogó intézményrendszer köré rendeződő) szlovéniai magyar irodalmon belül hogyan funkcionál egy ilyen versbeszéd: ott is külön hangot, utat, megszólalásmódot képvisel-e?

Mindezt tetézi, hogy az a fajta népdalos-népies intonáció, amelyre Nagy Zsuzsa verseskötetének költeményei hangolódnak, a valamivel előbbi lírahagyomány, versbeszéd kontextusától is elüt. Például attól az eredetét tekintve hasonló hagyományvonulattól, amelyet Nagy László vagy Kis Anna versei képviselnek. A *Szakítok éneket* költeményei sem a Nagy László-

féle líra babonás-archaikus attitűdjével, sem Kis Anna verseinek népi szürrealizmusával, de például Ladik Katalin hasonló hagyományból építkező, merészebb ívű avantgárd verskísérleteivel sem tartanak szoros kapcsolatot. Az, amit Nagy Zsuzsa verseiben véghezvisz, egészen különös és merész vállalkozás. Különös és merész, mert egyszerre játszik rá az egyedire (egyénire) és az ismerősre (közösre). Bori Imre a kötet verseihez csatolt utószavában nyilvánvalóan az előbbieket kapcsán beszél „egyéni hangú és felfogású, valamint csak rá [a szerzőre] jellemző tematikájú” költeményekről. Bár úgy tűnik, a népiesség több évszázados hagyományát követően ezen a „versnyelven”, e lírakódon belül nemigen lehet ma már újszerűen, figyelmetkeltően megszólalni, sőt a századforduló líráján belüli ál- vagy epigon népiesség ellenpéldáival még külön óvatosságra is int, Nagy Zsuzsa bátor és merész kiállással vállalja ezt a versbeszédet. Egy több évszázados kollektív hagyományra alapozva kísérel meg egyéni formát, hangot létrehozni, oly módon, hogy verseinek olvasása során minduntalan úgy tűnik, mintha évszázadok során mindezt már megírták volna. Holott alig-alig archaizál. Az a fajta stilizált archaizálás, amit például a *Dallika szimultán fordítással* című versében véghezvisz, inkább kuriózum, kivétel-számba veendő versmegoldás.

Elsősorban meghökkentő az a merészen vállalt nyersség, ahogyan lírai énje az élet dolgairól és a halál tényéről, szerelemről és vágyakozásról szól. Nem általában, hanem saját életéről, saját haláláról, saját vágyakozásáról. Ahogyan spontánul, minden csomagolás nélkül kimondja, hogy „szívemben halál”, „meghalok”, „nem leszek”, „halálom”, „temetésemen” – s ugyanakkor nem letargikusan és sötét, pesszimista allűrökkel teszi ezt, de nem is babra megy a játék. Azért nem letargikus és pesszimista ez a versbeszéd, mert a halálöszönttel szemben ott áll egy erős életöszönt, de úgy, hogy a halál tudásának és számontartásának ténye mindvégig megmarad. Vagy ahogyan, ilyen egyszerűen, kimondja: „itt-ott még jó”. Nem véletlen, hogy a kötetnek épp a halál- és az életet szimbolizáló nyár-versek (a *Halálaim* és a *Nyár leszek* ciklus költeményei) a legjobb szövegei. Közben pedig a nyersség, a nyers, bátor szókimondás észrevétlenül vált át stilizációba. De így se jól értjük a verset, mert a stilizáción, ami ugyebár rejtőzködés, szerep, újra átüt az őszinteség hangja – oda és vissza. Ez az a keskeny sáv, amelyen Nagy Zsuzsa versei egyensúlyoznak, egyszerre az archaikus (népdal-)hagyományra alapozva és attól eloldódva. S ezen a keskeny sávon belül meglehetősen sok a változat, a változatosság. Van itt nyelv- és rímjáték, szó- és nyelvvarázs, népdal-átköltések, amelyek a vers idézetszerűségét hangsúlyozzák (*Előveszem furulyámat, Még egyszer mindenk, Szakítok éneket*), falucsúfoló-, mondóka- és ráolvasásszerű versek (*Kecske és Bukarest, Kín időben, kérdéssel, Mérget*), de változatosság fogalma alatt

nem is a népköltészet mint preszöveg műfaji sokfélesége értendő, hanem az a szemléleti sokszínűség, amely erre a hagyományra ráépül. Verstani értelemben például a gyakran ismétlődésen alapuló dalszerűséggel szemben merész, váratlan ritmikai megoldások íródnak a szövegbe (*Újraírnám kertjeidet, Ígéret, Nyaraknak hagyatékán*). A népköltészeti hagyomány-alap gyakran ürügy arra, hogy a vers elkanyarodjon a humor, a játékoság, a groteszk, a nonszensz irányába, hogy a tettetett, szándékos infantilizmus álmítoszokat teremtsen. Ezeken a pontokon a költemények a Weöres Sándor-féle szerepvissel mutatnak rokon vonásokat. Különösen a tizenegy púpú tevéről írott versekben találkozunk a humor a tudatosan alkalmazott infantilizmussal.

A kötetnek azok a legmeghökkenőbb költeményei, amelyek úgy íródnak a hagyományra, hogy közben tabukat döntögetnek, deheroizálnak és degradálnak. A *síkság* című vers alcíme szerint hazafias vers, de oly módon, hogy az otthont, a „hazát” jelentő címbeli fogalom „semmisség. / Mint egy éppen kisült sütemény tésztaja.” Szűz Mária, „Kis Jézuska anyukája” nem szeplőtelen „amint kéne”, sőt, archetípusa kapcsán a szerző *A munkanélküli Mária énekét* írja meg. Különösen az *Istenkereső* című versciklus versei játszanak rá a deheroizálásra, amikor a lírai én eldönti, Istennek nem tetsző lesz, akarata ellenére élni vágyik vagy új Istent választ magának. Ez persze Ady óta, József Attila versein át nem ismeretlen attitűd a magyar lírában, abban azonban van valami eredeti és jó értelemben mosolyt fakasztó, amikor Nagy Zsuzsa így szól Jézusról: „Volt egyszer egy Jö... harmadnapra / feltámadt / a Jö (*Pogány magamnak húsvétra*). A tabudöntögetés gesztusa üzen abból a versből is, amely a népdalhagyomány intonációjának és szókimondásának emlékére épül: „Mellemben tej cseppen, / elhagylok ma reggel” – a vers végpontja pedig: „Eljövök újra én / jövőre magzatér.” (*Esőben csepp csillan. Dobbantós*)

Ez a hagyományalap, amelyre Nagy Zsuzsa versei épülnek, a nyelv- és rímjáték, a szó- és nyelvvarázs, a humor, a groteszk, a nonszensz s a hagyománnyal, valamint a nagy mélységekben gyökerező közösségi etikával való szándékolt szembefordulások nem mindig csiholnak akkora energiát, amennyi egy vers zökkenőmentes, töretlen végigírásához elegendő, ám a verseskötet versei között jó néhány emlékezetes költemény olvasható, s ez nem kevés. S az sem mindennapi jelenség, olvasói gyakorlat, hogy a versek olvasása közben egyszer csak arra eszmélünk, hogy egészen váratlan, egyéni hangú versvilágban találjuk magunkat.

Bár a kötet szerzőjével módomban volt személyesen találkozni, s meg is ismerkedtünk, nem tudnám megmondani, hanyadik életévében jár, nők esetében erről állítólag nem is ildomos beszélni. Az általam hozzáférhető irodalmi lexikonokban sem ellenőrizhető, hiszen Nagy Zsuzsának ez az el-

ső kötete, s a lexikonokba általában egy vagy két megjelent kötet a belépőjegy. Az viszont, hogy a szerző első kötetes, kissé gyanúsnak tűnik. Nyomban hatvan vers, s egy sor egyéni hangú, tiszta, dalszerű, töretlen ívű költemény? A tény nyilvánvalóan annak a térségnek a következménye, ahol a szerző él. Olyan kisebbségi irodalmakban, mint amilyen a szlovéniai magyar is, nem megfelelő módon kiépült intézményrendszer közepette nem zökkenőmentes az írói-költői teljesítmény prezentálása. Jó lenne, ha az ebből a pozícióból eredő körülmények nem hátráltatnák Nagy Zsuzsa lírájának további alakulását.

Angyalosi Gergely

Megérteni és megnevezni

Harkai Vass Éva: *Rések és korosztályok*. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 2005

Harkai Vass Éva nagy műgonddal, tudatossággal megszerkesztett tanulmánykötetét elolvassa mindenekelőtt az jutott eszembe, hogy az ilyen munka nem csupán a tájékozódni kívánó olvasók számára hasznos olvasmány. Egymást, vagyis az irodalomtörténeti-kritikusi szakmához tartozókat is erősítjük azzal, ha az övéhez hasonló komolysággal, az irodalom iránti tisztelettel és zsigeri érdeklődéssel, valamint – nem utolsósorban – hozzáértéssel végezzük a munkánkat. Mert ne tagadjuk: az ember néha elbizonytalanodik ennek a tevékenységnek az értelmét illetően, s Nemes Nagy Ágnessel szólva, felsóhajt: „Mentem volna inkább szódáskocsisnak.” Ha viszont tanúja lehet annak, hogy akad olyan pályatársa, aki túlzások és prófétai gesztusok nélkül, ugyanakkor rendületlen lelkiismeretességgel próbál rendet vizionálni a kortárs magyar irodalom bozótjában, kissé szégyelli is talán az átmeneti kishitúséget. Nem, nem fogjuk megváltani a világot, de vagyunk olyan hasznosak, mint a kultúra egyéb területein, esetleg látványosabb körülmények között működő kollégáink. Vagyunk olyan „hasznosak”, mint az irodalom – vagy a kultúra maga.

A *Rések és korosztályok* című kötet alapvetően két részre oszlik, egy nagyobb és egy kisebb terjedelműre. A goethei *Wahlverwandtschaften* szóösszetételének híres, szétválasztó jellegű magyar fordítását használja fel ehhez: az első részhez sorolódnak a „vonzások”, a másodikhoz a „választások” eredményeként létrejött írások. Ezt a magam részéről csak úgy tudom érteni, hogy *Az írói panoptikum, A művészregény vonzásokörében*,